

Aina Štrāle

Diktāta valgā: kā literatūrkritiķis Voldemārs Meļinovskis audzināja rakstnieku Kārli Fimberu

Latvijas PSR ar literatūru manipulēja — pārrakstīja un spodrināja, līdz tā ieguva valdošajai kliķei vēlamo skanējumu. Šajā periodā īpaši izmocīta, funkcionāru pārgremota tika 20.gadsimta 30.gadu latviešu daiļliteratūra. Funkcionāri itin droši ķērās pie sen izdota literāra teksta, lai publikai to pasniegtu jaunā rakursā. Rakstnieks šajā procesā bija tikai izpildītājs — kā literatūrvēstures dokumentos redzams, iniciatori bija Latvijas Komunistiskās partijas funkcionāri.

Par latviešu romānu pārtapšanu raktījis Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Literatūras teorijas nodaļas pētnieks Raimonds Briedis doktora disertācijā "Izmaiņas padomju laikā publicētajā latviešu prozā: cenzūra un teksts (1940–1990)". Viņš norādījis uz vairākiem apjomīgiem prozas darbiem, ko 20.gadsimta 50.gados bija spiesti pārstrādāt to autori: Elīnas Zālītes "Agrā rūsa", Viļa Lāča "Zītaru dzimta", Kārļa Fimbera "Pelēkā zeme". R.Brieža aizsākto literāro darbu pārrakstīšanas vēsturi turpināt ierosināja Latvijas Valsts izdevniecībā tapusi izdevniecības jeb iekšējā recenzija par Kārļa Fimbera romānu "Pelēkā zeme".

Pārstrādātā romāna autors Kārlis Fimbers (1898–1970) dzimis Naudītes muižas kalpu ģimenē (tagadējā Dobeles novadā).

Kā eksterns beidzis vidusskolu un turpinājis izglītību Rīgas Tautas augstskolā, Pāvila Rozīša vadītajā literatūras studijā. Darbojies kreiso rakstnieku grupā "Signāls", rediģējis laikrakstu "Literatūras Avīze", strādājis par redaktoru grāmatu apgādā "Zelta grauds". 1940.–1941.gadā bi-

Kārlis Fimbers 20.gadsimta 50.gados
(foto no Rakstniecības un mūzikas muzeja krājuma)

jis Madonas apriņķa milicijas priekšnieka vietnieks. Otrā pasaules kara laikā cīnījies Sarkanajā armijā, beidzis partijas un padomju darbinieku skolu Kirovā. Pēc kara strādājis par laikraksta "Cīņa" speciālo korespondentu, Latvijas Telegrāfa aģentūras vecāko redaktoru. Rakstnieku Sa-

vienības biedrs kopš 1945.gada. Literāro darbību uzsācis 1930.gadā ar stāstu "Onufrijs pie baznīckunga" žurnālā "Signāls". Laikā no 1930. līdz 1940.gadam sarakstījis romānus: "Kad nāve smejas"; "Tilta pozīcija"; "Klānu ļaudis"; "Melnais barons"; "Pelēkā zeme" (1.–2.daļa), "Saules kauja"; "Reinis Grava". Pirmā pasaules kara tēma risināta lugā "Rīgas vārtos" (1938). Pēckara laikā sarakstījis romānus "Brūnā rūsa", kur no komunistiskās ideoloģijas viedokļa tēlota dzīve Zemgalē Kārļa Ulmaņa režīma noslēguma posmā un vācu okupācijas laikā. Vienpadsmit Valmieras komjauniešiem veltīts romāns "Ar karstām sirdīm" (1956). Padomju laika ideoloģijai atbilstošā garā pārstrādājis savu populāro romānu "Pelēkā zeme", tendenciozi akcentējot jaunsaimnieku grūtības un agrārreformas netaisnīgumu. Stāstā "Tikai cilvēks" (1967), kas sarakstīts kopā ar Antonu Broku (1929), vēstīts par partizānu komandieri Otomāru Oškalnu (1904–1947). Mūža pēdējos gados sarakstījis tetraloģiju par latviešu strēlniekiem, grāmatā iznācis tikai pirmais romāns "Viņi atgriezās" (1970). Periodikā publicēti K.Fimbera īsie stāsti, apraksti, prozas darbi bērniem.

Literāras varmācības priekšvēsture

Diez vai rakstniekam pašam būtu radusies vēlme labot jau 20.gadsimta 30.gados izdotu darbu. To, kā autors nonāca pie šādas idejas, varam tikai iztēloties. Varbūt kādu dienu 1954.gadā kāds Latvijas Valsts izdevniecības (LVI) oriģinālliteratūras redakcijas darbinieks zvanīja K.Fimberam, lai rosinātu viņu pārstrādāt romānu "Pelēkā zeme", kurā iztīrāti Latvijas lauksaimniecības agrārās reformas notikumi un problēmas. Rakstniekam tika dots uzdevums atbilstoši padomju vēstures izpratnei interpretēt romāna galvenās atziņas un notikumus. Sākās mokoša rakstnieka K.Fimbera un LVI recenzenta Voldemāra Meļinovska (pazīstams arī kā Voldemārs Melnis, 1910–1997) sadarbība vairākos etapos. No K.Fimbera "Pelēkās zemes" pārrakstīšanas vēstures konkrēti zināms, ka 1955.gada janvārī LVI recenzents V.Meļinovskis iesniedza redakcijai apjomīgu recenziju ar nepretenciozu nosaukumu "Piezīmes par K.Fimbera romāna "Pelēkā zeme" jauno variantu". Šīs "piezīmes", kurās V.Meļinovskis sevi demonstrēja kā skarbu literāra teksta revidentu, ir sevišķi spilgts paraugs, kā padomju ideoloģijas īstenotāji veica nesaudzīgu literāro tekstu cenzūru, turklāt grūto pārstrādāšanas darbu atbilstoši cenzora norādījumiem bija spiests veikt pats autors. Romāna pārtapšanas vēsture liecina, ka K.Fimberam tika neatlaidīgi uzspiesta prasība darbu labot, un ne tikai labot, bet pilnīgi apvērst romāna pamatidejas. Pie izdevniecībai vēlamā romāna varianta neizdevās nonākt uzreiz — recenzents V.Meļinovskis rakstiski vai sarunās neatlaidīgi centās "izspiest" no K.Fimbera romānam nepieciešamo saturu, līdz rakstnieks piekāpās. K.Fimbera "Pelēkās zemes" pārstrādātais variants pauž jaunas, radikāli atšķirīgas idejas. Var apgalvot, ka pārveidotais darbs ideoloģiskas pārtapšanas rezultātā ieguvis citu vietu latviešu literatūras vēsturē, proti, pilnībā iekļāvies 20.gadsimta 50.gadu latviešu padomju daiļliteratūras idejiskajā kontekstā.

Pārveidotā romāna "krusttēvs" V.Meļinovskis 20.gadsimta 30.gados par nelegālu politisko darbību vairākkārt arestēts un tiesāts. Otrā pasaules kara laikā dienējis Sarkanajā armijā, 1941.–1944.gadā strādājis žurnālistikā, pēc tam Latvijas PSR Ārlietu ministrijā. Komandēts uz Zviedriju sakarā ar Latvijas pilsoņu repatriēšanu, pēc dažiem mēnešiem atsaukts uz Maskavu, apvainots buržuāziskajā nacionālismā, atlaists no darba un izslēgts no Padomju Savienības Komunistiskās partijas. Pieņemts darbā laikrakstā "Cīņa" (1945–1950), vēlāk strādājis žurnālā "Zvaigzne" (1950–1952) un "Ka-

Voldemārs Melnis 1962.gadā (foto no Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas krājuma)

rogs" (1952–1956), bijis LVI Daiļliteratūras redakcijas vadītājs (1956–1958), Rakstnieku Savienības prozas konsultants (1958–1960), laikraksta "Literatūra un Māksla" kritikas nodaļas vadītājs (1967–1968). V.Meļinovska literatūrkritikas darbībai raksturīgs analītisks rakstniecības procesu skatījums. Viņa raksti un piedalīšanās daudzās polemikās lielā mērā veidoja attiecīgā laika sabiedrisko un literāro domu. Tulkojis no angļu, franču, krievu, poļu, spāņu valodas.

Literāras varmācības anatomija

K.Fimbera pozitīvisma¹ garā veidotais romāns "Pelēkā zeme" (1.–2.daļa) pirmo reizi publicēts 1936.–1937.gadā. Romāna pirmizdevumā galvenais varonis — jaunsaimnieks Strautiņš — par spīti saimnieciskām grūtībām un pateicoties veiksmīgai tirdzniecībai ar celtniecībā izmantojamu akmeņu šķirni — plienakmeņiem —

tiek pie turības, bet padomju laikā pārstrādātajā materiālā jaunsaimnieks izput, zaudē īpašumus un atgriežas saimnieka ierādītajā trūcīgajā dzīvesvietā, "ērbērgī". LVI recenzents V.Meļinovskis atzina, ka romāns ir lielākais un mākslinieciski visaugstvērtīgākais K.Fimbera darbs. Recenzents pozitīvi vērtēja autora reālistisko pieeju sižeta ainām un veiksmīgo tēlu sistēmu. Viņš rakstīja, ka K.Fimbers jau sava romāna pirmajā — 1936. un 1937.gada izdevumā — mēģinājis kritiski un analītiski parādīt 1920. gada agrārreformas kolīzijas. Taču, kā recenzijā norādīja V.Meļinovskis, 20.gadsimta 30.gados K.Fimbers nevarēja notikumus tēlot reālistiski, jo nespēja agrārreformu vērtēt no "marksistiska darba tautas viedokļa".² Recenzents atzina, ka šī toreizējā laikmeta politisko un sabiedrisko apstākļu nosacītā "nevarība" izpaudās divos lielos un būtiskos K.Fimbera romāna trūkumos.

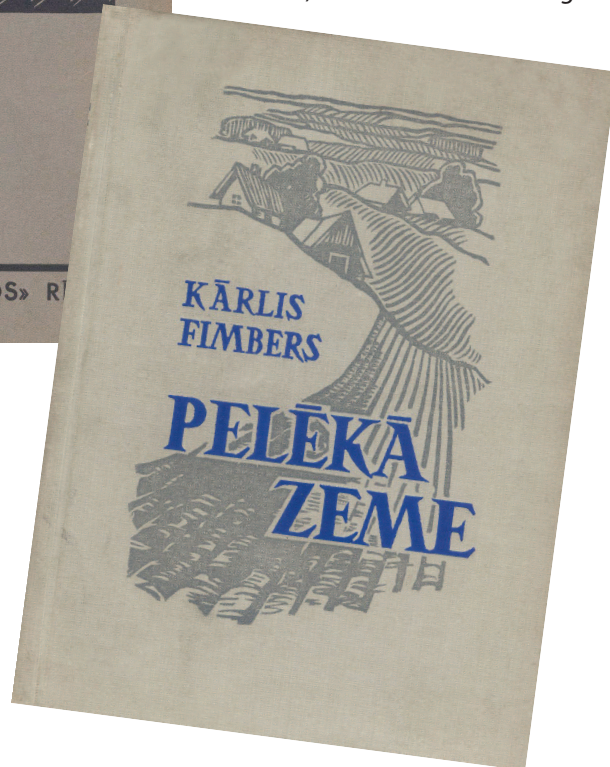
Pirmkārt, V.Meļinovskis pauda domu, ka "neatbilstoši dzīves īstenībai un romānā attēloto notikumu loģikai" romāna autors pieļāvis, ka galvenais varonis — jaunsaimnieks Strautiņš —, būdams nabadzīgs, naudas un lauksaimniecībā nepieciešamā inventāra trūkuma nomocīts, "izkūņojas" līdz turībai. Kā atzīst recenzents, autors jaunsaimnieku attēlojis patiesi un reālistiski, un neizbēgama būtu viņa izputēšana, taču romānu ar šādu pesimistisku finālu tā pirmās publicēšanas laikā — Latvijas pirmās brīvvalsts laikā — nevarēja iespiest, un postā nonākušo romāna personāžu glābj nejausība, pat sava veida brīnums — viņa purvā atrodas plienakmeņi, kurus zemnieks par pieklājīgu samaksu pārdod valstij šosejas būves vajadzībām. Ja nebūtu plienakmeņu pārdošanas iespējas, Strautiņš izputētu, nonāktu nabadzībā, un būtu spiests atgriezties kalpa gaitās. Jāatzīst, ka K.Fimbera romāna pirmizdevumā daudzkārt rakstīts par plienakmeņu ieguvu un to izmantošanas apšaubāmo iespēju šosejas būvē, tādējādi liekot romānā ieskanēties pesimistiskām, Strautiņa izputēšanu paredzošām notīm. Taču Strautiņš saņem bankas aizdevumu, akmeņus tomēr realizē, un tie nes jaunsaimniekam labus ienākumus, kaut gan romāna gaitā vairākkārt ieskanas Strautiņa izputēšanas iespēju paredzošas notis: "Visā apkārtnē zināja, ka piektajā decembrī izūtrupēs Strautiņu, un jau agrā rītā uz Vālodzēm gāja sveši cilvēki. Daudzi apjautājās muižas centrā,

ko tur pārdošot un kādu iemeslu dēļ. — Parādi... runātāji grozīja galvas. — Bankām nav uzticības nabagam, galvotāji atsakās un tādām beigās. Piedzen līdz pēdējai mantas lupatai. — Saka, ka kalējs Millers iesūdzējis par algas neizmaksu latgaļiem. Akmeņus purvā lauzuši, bet Strautiņš nav samaksājis — stāstīja cits. — Pareizi gan! Akmeņus valdība vairs nepērkot. Šoseju netaisīšot..."³

Jāatgādina, ka romāna pirmizdevums noslēdzas optimistiski — ar jaunsaimnieka Strautiņa tikšanu pie turības. K.Fimbers apraksta ūtrupī pārdzīvojušā zemnieka triumfu, sagaidot šosejas atklāšanas svinībās prominentas personas, piemēram, Latvijas Valsts ceļu departamenta galveno inženieri, kurš atzīst, ka "vissirsnīgāk man jāsumina Vālodžu saimnieks Ansis Strautiņš. Viņam šī šoseja ir simbols... Tikai viņš viens zina, ko nozīmē salauzt tādu akmeņu daudzumu, cīnīties ar nelabvēlīgiem

K.Fimbera "Pelēkā zeme" 1956.gada izdevums Latvijas Valsts izdevniecībā

K.Fimbera "Pelēkā zeme" 1937.gada izdevums apgādā "Zelta grauds"

apstākļiem, ciest neveiksmi aiz neveiksmes un pēdīgi — tomēr uzvarēt!"

Otrs K.Fimbera romāna 30.gadu izdevuma trūkums pēc V.Meļinovska domām esot tas, ka autors Ulmaņa agrārreformas kritikā izvēlējies "sīkburžuāzisku", ne "marksistisku" pieeju. Viņš neredz agrārreformas šķirisko raksturu, labāko zemi agrārreformas rezultātā saņēma vidusšķiras pārstāvji, dažādi "skroderi, vagari, landesvēristi", bet "patiesie darba rūķi tiek iedzīti purvos un mežu pauguros". Laikmeta attēlojuma pilniskanību autors esot mēģinājis sasniegt, tēlus grupējot pēc šķiriskajām pazīmēm, priekšplānā izvirzot personā-

ža personības morālos kritērijus: „ vienā pusē brālīgi pulcējās pavieglis skroderītis Nātiņš, ierāvējs un izsūcējs darbvedis Klāstiņš, lielsaimnieks, pagasta vecākais Grieze, kalējs Millers, nacionālās armijas bijušie virsnieki...”

Treškārt, pilnīgi nepieņemama recenzentam šķita K.Fimbera ar dziļu pārlicību paustā darba purapuķiskā⁴ morāle: „ zeme savu svētību dod tiem, kas to ar sviedriem slaka, šis naivās morāles principi uzvar, uz zaļa zara nokļūst sērdieņi, bet saimnieciskais sabrukums jau buržuāziskās iekārtas ietvaros gaida negodīgos, kuriem zeme ir tikai iedzīvošanās objekts”.

Recenzijas autors klaji izteicis prasību pilnīgi pārveidot romāna jēgu, ko nodēvē par trūkumu novēršanu: „ ja trūkumi būtu koncentrēti vienā vai vairākās atsevišķās vietās, ko viegli varētu nosvītrot, bet tie ieaudušies visā romāna veidojumā — gan autora vēstījumā, gan dialogos, gan tēlu grupējumā, un to paliekas manāmas arī jaunajā romāna variantā. Tos saskatīt un izskaust ir galvenais redaktora un autora uzdevums”.⁵ Recenzents pamatoja, kādēļ K.Fimbera romāns ir pārstrādāšanas vērts — “Pelēkā zeme” ir vienīgais romāns latviešu literatūrā, kas pilnībā veltīts agrārreformai. Recenzents gan piebilda, ka arī Andrejs Upīts savos romānos “Jāņa Robežnieka pārnākšana” un “Jāņa Robežnieka nāve” attēlojis “Ulmaņa jaunsaimnieku” likteni, taču A.Upīša romānos agrārreformas problēmas pārāk cieši savijas ar literārā tēla — Jāņa Robežnieka — dzīves gaitu. K.Fimbera uzmanības centrā turpretim ir pati agrārreforma, ap to centrējas romāna notikumi. Recenzents uzsvēra, ka tik spilgtu tēlojumu K.Fimbers neesot sasniedzis nevienā no saviem darbiem. V.Meļinovskis rakstīja, ka romāns noteikti izdodams, “jo rūpīgi attīrot no visiem 30.gadu publicējuma trūkumiem un sārņiem”.⁶

Šķiet, ka romāna “attīrīšana no trūkumiem un sārņiem” autoram bijis mokošs process. Skaidri redzams, ka autors bijis spiests darbu labot vairākkārt. Pie radikālas teksta satura maiņas K.Fimbers ķērās tikai pēc atkārtotiem izdevniecības redakcijas vai recenzenta V.Meļinovska mudinājumiem. Pateicoties padomju cenzoru, redaktoru un recenzenta V.Meļinovska kopīgām pūlēm, romāna “Pelēkā zeme” saturs tika apgriezts kājām gaisā — pārstrādātajā romāna variantā plienakmeņu atklāšana un izmantošana jaunsaimnieku Strautiņu neglābj no trūkuma, neraugoties uz visām pūlēm, viņa sapnis par savu stūrīti zemes sabrūk, galu galā viņš zaudē piešķirto purva gabalu un nokļūst lielsaimnieka “ērbērgī”, lai atkal ietu kalpa gaitās. Izdevniecības recenzijas noslēgumā recenzents atzinīgi novērtēja risinājuma patiesumu, atbilstību dzīves īstenībai. Uzsvērts, ka šāds iznākums ir daudz pārliecinošāks nekā agrākais, kas beidzas ar Strautiņa triumfu. “Ja sākotnējais sižeta risinājums bija pretrunā ar notikumu jēgu, ar laikmeta vispārējām likumsakarībām un stāvēja, tā sakot, ar kājām gaisā, tad tagad tas nostādīts uz dzīves patiesības stingrā pamata”,⁷ ar gandarījumu konstatēja V.Meļinovskis.

Par teksta vairākkārtēju uzlabošanu liecina arī citas vietas recenzijā. K.Fimberam tika pārmests, ka rakstnieks pārveidojis tikai vienu līniju, vienu tēlu, bet pārē-

jās sižeta līnijas atstājis neskartas. Literāro tēlu un sižeta līniju saskarsmes vietas prasa, lai radikāli pārveidojumi tiktu veikti visā darba saturā, uzsvēra V.Meļinovskis. Recenzents aizrādīja, ka, darbu labojot, K.Fimbers nav pietiekami akcentējis plienakmeņu atklāšanu un izmantošanu — tieši šis apstāklis padarīja Strautiņu bagātu. Tāpēc arī vienā K.Fimbera romāna variantā iznāk, ka Strautiņu postā iegruž ļaunie kaimiņi un citi intrigās iesaistījušies personāži, kas panāk netaisnu tiesas spriedumu, nevis saimnieciski apstākļi. Postā galveno varoni neiedzen dzīves likumsakarības, bet atsevišķu cilvēku ļaunums. V.Meļinovskis uzsvēra, ka plienakmeņu ieguves tēma esot jāveido tā, lai lasītājs skaidri redzētu, ka, smagā darbā akmeņus laužot, Strautiņš iegūst tikai īslaicīgu labklājību: „ Te nedrīkst būt vietas nekādai sajūsmā, nekādam triumfam. Ar akmeņiem Strautiņš uz laiku izkuļas no grūtībām, atgūst kādu goteli, bet drīz vien atkal grimst postā. Ne ļaunu cilvēku intrigas, ne tiesas kļūda vai apzināta pārestība, bet gan pati naudas vara, kapitālisma ekonomiskie likumi viņu izputina — tas lasītājam skaidri jājūt. Netaisns tiesas spriedums ir nejaušība, bet taču ne nejaušības dēļ izput sīksaimnieks. Lasītājam jāpaliek tajā pārlicībā, ka Strautiņam uz zaļa zara nenokļūst arī tad, ja tiesa viņam zemi neatņemtu un nepiešķirtu to Akmenim. Šādu noskaņojumu radīt nav grūti — jāizdara tikai nelielas izmaiņas stāstā par plienakmeņiem.”⁸ Recenzijas secinājumos uzsvērts, ka romānā rādīto zemnieku pūliņu vērtīgumu autoram jāatspoguļo tā, lai lasītājam palīdzētu pozitīvāk uztvert perspektīvas, ko lauku dzīvē ienesa kolhozu iekārta.

Padomju cenzūra dažkārt bija kolektīvs darbs, to pārliecinoši atspoguļo recenzenta V.Meļinovska rakstītais: “Domāju, ka Fimberam katrā ziņā dodams talkā redaktors, jo šaubos, vai viņš patstāvīgi spēš pietiekami atrauties no romāna pirmā varianta un novest darbu tik tālu, ka redaktoram paliktu tikai kontroles funkcijas un sīkākī labojumi... Jāsaka, ka romānā vājākās taisni tās vietas, kuras Fimbers uzrakstījis no jauna, jo autors idejiski pareizo nav ietvēris dzīves ainās, patiesos raksturos, bet to piekabinājis vecajai vielai kā mehāniskus iespraudumus. Labojumi un grozījumi, kurus es ierosīnu, neprasa lielus strukturālus pārkarojumus. Tāpēc domāju, ka autors sadarbībā ar redaktoru tos sekmīgi veiks, un tādā veidā izlabotais K.Fimbera “Pelēkā zemes” jaunais variants būtu izdodams.”⁹

Pārstrādātais romāna variants nāca klajā 1956.gadā. Izdevuma teksts liecināja: autors respektējis recenzenta pieprasīto ideoloģisko ievirzi. Vēl pārliecinošāk autora, recenzenta un redaktora veiktā nesaudzīgā cenzūra atklājās abu romāna “Pelēkā zeme” variantu salīdzinājumā. Pirmajā variantā autors lasītāju pamazām ievada optimistiskajā darba izskaņā. Atainojot jaunsaimnieku labklājību, autors raksta: “Tāpat bija Strautiņa purvā. Pēc daudzām un dažādām likstām šogad tur vareni kuploja labība un melnā audzelīgā zeme smaršoja pēc briesošiem graudiem. .. Strautiņš, kuru daudzi nesen vēl smēja, dažādo nelaimju dēļ, tagad staigāja ar lepni izsliet galvu. Agrākie skauģi slepus apbrīvoja viņa zemi.”¹⁰ Darba pirmo variantu autors noslēdz ar izjustu patosu:

*"Tāda tu esi, Latvijas pelēkā zeme! Bet tagad tu piederi simtiem tūkstošu jauniem, spēcīgiem rūķiem, kas tevi mīl vairāk kā sevi, kas mierā cīnīties un mirt par tevi — atbrīvoto un iegūto Latvijas pelēko zemi — savu zemi. Latvijas pelēkā zeme! Tavi jaunie saimnieki ir tavs pamats — tici viņiem!"*¹¹ Pārstrādātā varianta noslēgumā ieskanas pat sociālistiskas noskaņas: divi grūtā darbā nomocīti jaunsaimnieki spriež par mašīnu koplietošanas punkta dibināšanu. Samierinoši izskan izputējušā jaunsaimnieka Strautiņa darba gaitas apraksts lielsaimnieka Krasta tīrumā: *"Trīs jaunsaimnieki ievēroja Krasta laukā arāju — veco Strautiņu. Viņš sirdīgi vicināja pātagu pār bērno zirgu mugurām, jo pie ābeļdarza stūra stāvēja pats saimnieks. Raudupe domāja, ka viņam nav citas izejas — vai nu dienu un nakti plēsties ar tēvu tēvu darbarīkiem pa savu zemes gabaliņu, vai tā kā Strautiņam — soļot aiz arkla lielsaimnieka tīrumā."*¹²

Literāro darbu pārstrādāšana turpinās

Recenzenti radikālai pārstrādei pakļāva vēl vienu K.Fimbera romānu — "Klānu ļaudis". Šajā darbā tēlota Latgales nabadzīgo zemnieku dzīve Latvijas Pirmās republikas sākuma gados. Darba iekšējās recenzijas autors (domājams — literāts Ignats Muižnieks, 1909–1983) uzsvēra, ka K.Fimbers centies iedziļināties Latgales laukstrādnieku dzīves problēmās, tomēr recenzentam bija iebildumi gan pret romāna māksliniecisko veidojumu, gan sociālo problēmu analīzi. Viņš uzsvēra, ka romāns tapis K.Fimbera daiļrades sākumposmā, tāpēc tajā sastopami trūkumi tēlu veidojumā, kā arī esot nepietiekams un pat aplams dažu sociālu parādību atspoguļojums.¹³ Recenzents kritizēja romāna galvenā varoņa literāro tēlu: Jezupa Kloča raksturs atklājas galvenokārt intīmos pārdzīvojumos, kam esot par maz sakara ar sociālām norisēm. Pēc recenzenta domām, tēla attīstība nonāk nepareizā gultnē, un neviļus *".. iznāk, ka viss progress, visi sasniegumi romāna centrālā tēla dzīvē ienāk pateicoties tikai tam, ka viņš nokļūst buržuāziskās Latvijas toreizējos apstākļos"*. Recenzents uzsvēra, ka autors aplami atspoguļojis valdības attieksmi pret izglītības jautājumu Latvijas pirmajā brīvvalstī, akcentējot faktu, ka skolu celtniecības galvenā iniciatore bija neatkarīgās Latvijas valdība. Kādā epizodē K.Fimbers apraksta galvenā varoņa tēva — nabadzīga zemnieka Onufrija — pārdomas par izglītības jautājumu: *".. Onufrijs Klocis savā vecajā drošajā brauca pie desmit kilometru attālā baznīckunga. Viņam tur jāsaņem svarīgs, pat izšķirošs padoms. Šis padoms noteiks viņa dēla nākotni, jo Onufrijs ir dievbijīgs cilvēks, kas nespers nevienu soli bez baznīckunga ziņas un padoma. Lieta grozās ap nopietnu jautājumu: Jezups par skolā iešanu vien runā un tagad, kur kari beigušies, valdība sāk celt šīs nolādētās skolas, kuras arī baznīckungs neieredz, teikdams, ka tas ir sātana roku darbs."*¹⁴ Recenzents pārmeta, ka *"buržuāziskās Latvijas viltus demokrāti"* tiek nostādīti labdaru un izglītības veicinātāju lomās, kas nesaskaņot ar vēsturisko patiesību. *"Pie kam nav jāaizmirst, ka baznīckungu skolas nevis neieredzēja, bet gan centās*

*tajās būt noteicēji, kā to autors arī mēģinājis attēlot"*¹⁵, uzsvēra recenzents.

Autors saņēma pārmetumus par pārspilēti optimistiski tēloto strādnieku dzīvi: *"Jezups strādāja turpat pie jaunbūves un vēl arvienu labi pelnīja, lai gan darba alga tagad rudenī bija daudz zemāka kā vasarā. Pašreiz darbaspēka netrūka. No lauku darbiem atgriezās Lietuvas strādnieki un latgalieši, kas bija ar mieru strādāt par pusvelti. Par streiku organizēšanu nebija ne runa, tagad tam nebūtu nozīmes, jo darbaspēks pats piedāvājas par zemāku atalgojumu"*.¹⁶ Tāpat pietiekami spilgti neesot attēlots strādnieka-streiklauža smagais un saspringtais darba process: *"Jezups nolika piecus ķieģeļus un tad turpināja kāpt. Plecus ārkārtīgi spieda un kājas streipuļoja. Uznesis nesamo atpakaļ devās skriešus, lai nenokavētu nevienu minūti, bet uz ielas stāvēja streikotāji un pavādīja to zobgalīgiem saucieniem."*¹⁷

Recenzents vairākkārt norādīja, ka darbā vāji izcelti sociālie motīvi, toties detalizēti tēloti katoļu un vecticībnieku strīdi — dažādu reliģisku grupējumu nesaskaņas. Autoram pārņemts, ka viņš ik uz soļa pasvītrojis *"čangaļu"* un *"čiuļu"* naidu. Iznāk, ka nevis valdošā šķira, nevis toreizējās dažādās politiskās kliķes kurinājušas nesaskaņas starp latgaliešiem un pārējiem latviešiem, katoļiem un vecticībniekiem, bet, ka šīs nesaskaņas radušās tieši tautā. Pēc recenzenta uzskatiem, lai šo trūkumu novērstu, no romāna lappusēm gandrīz pilnīgi jāsvīturo autora stāstījumā un arī personu dialogos atrodamie nievājošie nosaukumi: *"latgalis"*, *"čangalis"*, *"čiulis"*, tā padarot stilistiski tīrāku stāstījumu, kā arī atbrīvojoties no nomācošās, samākslotās naida atmosfēras.¹⁸

Recenzents neatlaidīgi nīdēja dažādu iedzīvotāju grupu nesaskaņu atveidu romānā. Esot pārveidojams Līgo svētku tēlojums, jo autors kā incidentu iegānu akcentējis pretinieku nacionālās iezīmes — pretējās nometnēs nostatīti latgalieši un krievi —, bet šķiriskās pretilības starp *"budžiem"* un *"kalpiem"* tiek nepamatoti noklusētas. Recenzents uzsvēra, ka dzīves patiesība esot bijusi pavisam citāda — lauku apstākļos pirmie kautiņu uzsācēji bijuši vietējie dižmanīgie aizsargi, bieži savā starpā kāvušies arī saimnieki: *"Šīs epizodes noteikti jāpārveido — nevar un nedrīkst taču darba tautu attēlot tikai kā kaušļus."*¹⁹ Vispār romānā vairākās vietās strādnieki — nabadzīgie Latgales zemnieki — parādīti kā aprobežoti kaušļi. Tas esot apmeļojums darba tautai, tāpēc visas kaušanās epizodes jāsvīturo vai arī pašos pamatos jāpārveido. Svītrojamas arī dažas autora atziņas, piemēram, *"Cik latgalis ir cītīgs pie dieva lūgšanas, tikpat cītīgi viņš dzer degvīnu un pēc tam izkaujas. Šī un tai līdzīgas vietas bez žēlastības jāatmet, vai arī jāpārveido. Šādu, pārveidojamu vietu romānā ir ļoti daudz."*²⁰ Svītrojamas esot tās vietas, kurās attēlots, ka galvenie varoņi — Jezups un Duņa —, dzīvodami pie *"budžiem"*, garīgi un materiāli it kā ieguvuši lielu labumu, piemēram, romāna personāžam Duņai *"viens gads pie 'čiuļiem' daudz ko devis."* K.Fimbera romānā "Klānu ļaudis" esot ļoti daudz trūkumu, un to izdot var tikai tad, ja autors to kardināli pārstrādās, secināja re-

cenzents. Tomēr šķiet, ka autoram nav izdevies veikt nepieciešamos ideoloģiskos labojumus, jo romāns "Klānu ļaudis" atkārtoti netika izdots.

Latviešu padomju daiļliteratūras patiesā seja

K.Fimbera romānu pārstrāde izgaismo latviešu padomju daiļliteratūras vēstures aizkulises, parāda, kā literatūrā tika ieviestas sociālistiskā reālisma metodes. K.Fimbera darbu pārstrādes gadījumā uzdevums tika īstenots negodīgiem un pat amorāliem līdzekļiem — kā rāda V.Meļņinova un I.Muižnieka recenzijas, sociālistiskais reālisms literatūrā tika īstenots pat ar varu. Jau gatavie K.Fimbera teksti tika pārveidoti, lai realizētu vienu no sociālistiskā reālisma metodes principiem — tipiski tēli tipiskos apstākļos. Romāna "Pelēkā zeme" galvenais varonis Strautiņš no turīga jaunsaimnieka tika pārvērst par trūcīgu zemnieku. K.Fimbera romāni ideologiem bija jau gatava tēlu sistēma, vajadzēja tikai pagriezt literārās detaļas parocīgā virzienā, ar to iegūstot ērtu shēmu, kā vēstures notikumus parādīt tā, lai lasošajai publikai rastos priekšstats, ka īstenībā viss notika tieši tā, kā bija vēlams vēstures tulkotājiem. Turklāt tika manipulēts ar lasītāju simpātijām, rosināta līdzjūtība pret neveiksminiekiem.

Kā gan lai kvalificē literāra darba autorību, ja rakstniekam pasaka priekšā, par ko un kā jāraksta, kādai jābūt rakstītā galvenajai domai? Patiesībā K.Fimbers ar šo romāna piespiedu pārrakstīšanu labprātīgi apliecinājis sevi kā ne visai veiklu literātu. Tika pat ierosināts rakstniekam dot palīgos redaktoru, kas palīdzētu darbu pārtaisīt tā, lai būtu pietiekami spilgti iezīmētas galvenās idejas... K.Fimbera "Pelēkā zemes" pārrakstīšana liecina par ideju trūkumu latviešu padomju literatūrā, kādēļ ne vienu reizi vien nācās smelt radošas ierosmes no reiz jau aprakstīta sižeta. K.Fimbera romāna pārrakstīšana ilustrē padomju laika recenzentu drosmīgo atvēzienu profesionālu rakstnieku darbu pārveidošanā. Interesanti, ka K.Fimbera rakstā "Kā es uzrakstīju "Pelēko zemi""²¹ par romāna pārrakstīšanu nav ne vārda. Protams, jo autoram runāt par to, ka romāna jēga tika pilnībā mainīta, bija augstākā mērā neērti.

¹ Latviešu literatūrā pozitīvisma uzplaukums attiecināms uz 20.gadsimta 30.gadu beigām. Par spilgtākajiem tā pārstāvjiem var uzskatīt Edvartu Virzu, Jāni Medeni, Jāni Veseli, Aleksandru Grīnu, Leonīdu Breikšu, arī Alfredu Dziļumu, Zinaīdu Lazdu, Vili Cedriņu, Kārlī Rabācu un citus. Pozitīvisma literāro darbu spilgtākās iezīmes ir lauku dzīves un darba apliecinājums, tiekšanās pēc stabilām morālām un ētiskām vērtībām, nacionālisms.

² Latvijas Valsts arhīvs, 478.fonds, 10.apraksts, 421.lieta, 40.lp.

³ **Fimbers, Kārlis.** *Pelēkā zeme* : romāns : 2.grām. Rīga : Zelta grauda izd., 1937.

⁴ Purapuķe, Jānis (1864–1902), rakstnieks. Populārākais darbs — "Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes" (1904), kurā parādīts bezzemnieka grūtais darbs un nenodrošinātā dzīve, mūžsenās ilgas pēc patstāvības, ko var dot tikai sava zeme. Rakstnieks neidealizē zemnieka darbu un dzīvi, bet rāda, ka darbs istam zemes kopējam sniedz gandarījumu. Latviešiem vārdi "savs kaktiņš, savs stūrītis zemes" ieguvis vispārinātu nozīmi, tie simbolizē tautas vēsturi, kad zemniekiem gadsimtiem ilgi sava zeme bija ilūzija un nesasniegts sapnis.

⁵ Latvijas Valsts arhīvs, 478.fonds, 10.apraksts, 421.lieta, 48.lp.

⁶ Turpat, 50.lp.

⁷ Turpat, 50.lp.

⁸ Turpat, 55.lp.

⁹ Turpat, 52.lp.

¹⁰ **Fimbers, Kārlis.** *Pelēkā zeme* : romāns : 2.grām. Rīga : Zelta grauda izd., 1937. 345.lpp.

¹¹ Turpat, 392.lpp.

¹² Turpat, 542.lpp.

¹³ Romāns publicēts laikrakstā "Literārā Avīze" 1931.gadā, grāmatā iznācis 1932.gadā.

¹⁴ **Fimbers, Kārlis.** *Klānu ļaudis* : romāns. Rīga : Aktīvs, 1932. 13.lpp.

¹⁵ Latvijas Valsts arhīvs, 478.fonds, 10.apralsts, 422.lieta, 30.lp.

¹⁶ **Fimbers, Kārlis.** *Klānu ļaudis* : romāns. Rīga : Aktīvs, 1932. 223.lpp.

¹⁷ Turpat, 212.lpp.

¹⁸ Latvijas Valsts arhīvs, 478.fonds, 10.apraksts, 422.lieta, 30.lp.

¹⁹ Turpat, 31.lp.

²⁰ Turpat, 31.lp.

²¹ Fimbers, Kārlis. Kā es uzrakstīju "Pelēko zemi". **No:** *Varavīksne*, Rīga, 1971.